

Desanka Kovačević Kojić, **Srednjovjekovna Srebrenica XIV-XV vijek**. Beograd: Istorijski institut, 2010, 312 strani (Posebna izdanja, knj. DCLXVIII; Odeljenje istorijskih nauka, knj. 29).

Desanka Kovačević Kojić je mednarodno priznana mediavistka, ki je svojo akademsko kariero preživela na sarajevski univerzi. Sedaj živi v Beogradu in je kljub visoki starosti še vedno aktivna v zgodovinopisju. To dokazuje njena najnovejša knjiga o razvoju srednjeveške Srebrenice.

Srednjeveška mestna naselja na področju Bosne in Hercegovine so zapustila zelo malo sledi v sodobnih domačih virih. Kolikor so obstajali, so bili uničeni po zasedbi Balkanskega polotoka od Osmanskih Turkov sredi 15. stoletja. Zato se je morala avtorica nasloniti na obsežno gradivo, ki ga nudi Državni arhiv srednjeveškega Dubrovnika. Poleg tega dopolnjujejo rekonstrukcijo videza bosenskih in srbskih srednjeveških naselij tudi arheološka raziskovanja. Pri proučevanju teh virov pa je morala avtorica razviti posebno zgodovinsko metodo, ki je dala konkretne rezultate. Doslej je najizčrpnjšo študijo o srednjeveški Srebrenici na podlagi bogatega dubrovniškega arhivskega gradiva objavil Mihajlo Dinić¹ s poudarkom na rudarstvu. Desanka Kovačević Kojić se je Srebrenice deloma dotaknila tudi v dveh splošnih monografijah², v katerih pa Srebrenice ni sistematično obdelala.

Najnovejša monografija je zasnovana na sistematičnem zbiranju arhivskega gradiva iz več serij Dubrovniškega arhiva. To ji je omogočilo, da je prišla do novih spoznanj o pomenu in razvoju Srebrenice v 14. in 15. stoletju in predstavila popolnejšo sliko o njeni srednjeveški preteklosti. Knjiga je razdeljena na več poglavij in podpoglavij.

V prvem poglavju, *Razvoj naselja*, nas seznanja s področjem, kjer leži Srebrenica. Na področju srednjega Podrinja je bilo več bogatih nahajališč srebrne in svinčeve rude. To bogato rudarsko področje so intenzivno izkoriščali že Rimljani. Nedaleč od Srebrenice so bile odkrite ruševine rimske Domanije, ki je rudarski razcvet doživela v 3. stoletju. Ta rudarski kraj je imel status kolonije. Kontinuiteta s srednjeveško Srebrenico ne obstaja. Srebrenica se namreč v virih prvič omenja 1352. leta, ob koncu vladavine Stjepana II. Kotromanića. Po bogastvu srebrne rude je Srebrenica dobila svoje ime. Naselje se je razvilo tako kot ostali rudarski kraji v Bosni. Poleg rudarjev Sasov, ki so začeli izkoriščati srebrno rudo in uvedli rudarsko tehniko, so se začeli zbirati trgovci. Ti so vlagali kapital v pridobivanje srebrne rude in topilništvo ter organizirali prodajo srebra na tržišče. Že v drugi polovici 14. stoletja je Srebrenica postala pomemben urbani center.

Srebrenica se je razvijala v miru vse do začetka 15. stoletja, ko so bosensko državo pretresali notranji spori z okrepljenim vmešavanjem Ogrske. Spomladi 1405 je postal Hrvoje Vukčić Hrvatinić gospodar Srebrenice. Hrvoje se je v Podrinju

¹ M. Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjevjekovnoj Srbiji i Bosni*, I. deo, Beograd 1955, str. 46-109.

² D. Kovačević Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1973; ista, *Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV-XV)*, Beograd 2007. (glej mojo oceno ZČ, 63, 2008, str.475-479).

obdržal vse do 1410. leta, ko je bil prisiljen predati mesto Madžarom. Toda že maja 1411 je Srebrenica prešla v posest srbskega despota Stjepana Lazarevića. Prehod Srebrenice v okvir srbske despotovine je prinesel nagel ekonomski razvoj. Poleg Novega Brda je postala Srebrenica eden največjih rudnikov srebra na Balkanskem polotoku. Despot Đurađ Branković je prevzel kontrolo nad gospodarskim življenjem v svoji državi in je stremel za tem, da bi zaježil privilegirani položaj Dubrovčanov. Uvajal je nove dajatve, s katerimi naj bi zmanjšal pretirane zasluge dubrovniških trgovcev. S tem je sprožil dolgoletni spor z Dubrovniško republiko, ki se je končal z delnim kompromisom.

Drugo poglavje je namenjeno *gospodarskemu razvoju*. Avtorica se je podrobneje posvetila rudarski proizvodnji in metalurški tehniki. Pridobivanje rude v rudarskih oknih in njena metalurška obdelava sta bila ločena proizvodna in poslovna procesa. Ni bilo centalne topilnice rude, ampak je obratovalo več topilnic. V zvezi s topilnicami opozarja na ekološko osveščenost dubrovniških trgovcev. Dubrovčani so se namreč leta 1435 pritožili srbskemu despotu Đurđu Brankoviću zaradi slabih zdravstvenih razmer v mestu. Ker so topilnice onesnaževale zrak, bile so namreč razporejene v naseljenem delu mesta, so zagrozili, da bodo zapustili mesto in s tem zavirli nadaljnji gospodarski razvoj. Avtorica se sprašuje, kaj je v tridesetih letih 15. stoletja prispevalo k pospešenemu dvigu proizvodnje bosenskih in srbskih rudnikov. Vzroke najde v političnih razmerah v Evropi in v krizi, ki so jo povzročile husitske vojne, ter v povečanih potrebah po srebru na evropskem tržišču. Navaja konkretne podatke o količinah izvoza srebra iz Srebrenice, predvsem v izračunih, napravljenih na podlagi podatkov iz dubrovniškega arhiva. Po nekaterih ocenah proizvodnja v času, ko je bila Srebrenica na višku razvoja, ni mogla biti manjša od 6 ton. Najnovejša raziskovanja so tudi pokazala, da je proizvodnja kovin v bosenskih in srbskih rudnikih znašala okrog 30 ton, kar v evropski proizvodnji predstavlja pomembno mesto. Od leta 1417 deluje v Srebrenici tudi obnovljena kovnica denarja, ki je nekaj časa delovala že v času vladavine bosenskega kralja Tvrtka I.

Proizvodnja in predelava srebra pa je bila pogoj za uspešen razvoj trgovine, ki jo avtorica podrobno razčleni. Nosilci trgovine v Srebrenici so bili Dubrovčani. Značilno je, da je imela Srebrenica najmočnejšo dubrovniško naselbino v primerjavi z drugimi mestnimi naselji v srednjeveški Srbiji in Bosni. Dubrovčani so razpolagali z velikimi denarnimi sredstvi in potrebnimi izkušnjami za organizacijo trgovskih poslov. Združevali so se v trgovske družbe, posle opravljali preko prokuratorjev, pri trgovskih transakcijah so se posluževali menic. Srebro so izvažali v komadih, pečah (pezza), težino srebreniškega srebra pa so določali z lokalno utežno mero ("ad pondus de Srebreniza"). Največji del izvoza srebra iz Srebrenice je bil usmerjen v Dubrovnik, od tam pa v Benetke. Podrobno se avtorica ukvarja s kreditno trgovino, v katero so bili vedno bolj vključeni domači trgovci. Ker so kreditne pogodbe lahko sklepali v Srebrenici, ni bilo potrebe, da odidejo v Dubrovnik. Zato ni čudno, da se v knjigah zadolžnic (serija "Debita notariae") v Dubrovniku med dolžniki tako redko najdejo domačini iz Srebrenice. Vpogled v aktivnost domačinov v kreditni trgovini nudijo privatne poslovne knjige dubrovniških trgovcev, ki so imele enako veljavo kot vpis v notarjev zapis v Dubrovniku. Pomemben vir za podatke o

zadolževanju domačinov so tudi spiski dolžnikov, ki se omenjajo v testamentih Dubrovčanov, ki so delovali v Srebrenici.

Pomembno mesto v uvozni trgovini v Srebrenici prevladujejo tkanine. Srebrenica ni samo center trgovske menjave, ampak tudi potrošnje pridelkov prehrabene proizvodnje bližnje in daljne okolice. V Srebrenici deluje tudi sejem.

Številni so podatki o obrtnikih različnih strok. Največ je zlatarjev, krojačev, obrezovalcev sukna, mesarjev, krznarjev; vsega skupaj je zastopanih okrog 16 strok. Med ostale poklice pa avtorica uvršča računovodje, pisarje, brivce (opravljali so tudi zdravstvene storitve), slugе.

Družbena struktura prebivalstva Srebrenice je tema drugega dela raziskave srednjeveške Srebrenice. Pomemben vir za proučevanje omenjene teme so sklepi Malega sveta o imenovanju konzulatov za reševanje sodnih sporov. To je prvorazreden arhivski material za proučevanje razporeda moči dubrovniških naselbin na področju Balkana. Desanka Kovačević Kojić je razvila posebno metodo za proučevanje tega fenomena. V odločbah o konzulatih so navedena imena konzula, dveh sodnikov, tožnika in obtoženca. Preštevanje vseh udeležencev v tožbah odpira možnost za nadaljnje zapleteno raziskovanje posameznih dubrovniških naselbin. Na podlagi teh izsledkov je izdelala tabelarni pregled števila članov dubrovniške naselbine za posamezna leta, posebej za plemiče in posebej za meščane (pučane). V dubrovniški naselbini v Srebrenici je bilo v posameznih letih okrog 300 članov, leta 1434 pa celo 459 Dubrovčanov. Vendar avtorica opozarja, da je omenjene številke treba jemati pogojno, ker mnogi prebivalci v Srebrenici niso bili omenjeni v pravih.

Zelo povedni so tabelarni pregledi članov dubrovniške naselbine v Srebrenici od 1400 do 1470, posebej izdelani za plemiče, posebej za meščane (pučane). Od 2455 Dubrovčanov zajetih v teh tabelah, je 257 plemičev in 2198 pučanov. Prav tako je avtorica ugotovila, da so mnogi delovali v Srebrenici več let, tudi 10 do 20 let. 19 Dubrovčanov pa je bivalo celo 30 oziroma 39 let. Plemstvo je bilo sicer v manjšini (10,54 %), vendar je pripadalo 32 plemiškim rodbinam. Največkrat se omenjajo pripadniki rodbin Gučetić, Sorkočević, Gundulić. Med meščani je avtorica izpostavila nekatere posameznike, ki so na srebreniškem tržišču igrali pomembno vlogo, in predstavila njihovo zelo obsežno poslovanje.

Posebno pozornost je posvetila domačemu prebivalstvu. Poleg rudarjev in številnih obrtnikov domačinov predstavljajo pomemben delež prav trgovci. Iz tega zgornjega premoženjskega sloja izhajajo oni domačini, ki so si že od konca 14. stoletja pridobili status dubrovniškega meščana. S položajem dubrovniškega meščana (habitor) so pridobili določene prednosti. V prvi vrsti so si pridobili poseben pravni položaj in sodno avtonomijo v odnosu do lokalne oblasti. Poleg tega so jim bile na voljo vse tiste ugodnosti, ki jih je dubrovniška vlada zagotovila svojim trgovcem; posebej pomembni so bili carinski privilegiji. Avtorica je skušala iz arhivskega gradiva izluščiti poslovne in osebne biografije nekaterih posameznikov. Znatno del dubrovniške naselbine v Srebrenici je pripadal domačemu prebivalstvu. S posebno zgodovinsko metodo je Desanka Kovačević Kojić pojasnila celo vrsto doslej nerešenih problemov. Vprašala se je, ali je lahko v nekem času v balkanskem

zaledju delovalo 1000 in več dubrovniških prebivalcev. V Dubrovniku je bilo v prvi polovici 15. stoletja delovno sposobnih od 2000 do 2500 prebivalcev. Ugotovila je, da so velik del predstavljali domači ljudje, ki so pridobili status dubrovniškega meščana.

Tretji del knjige je posvečen *urbanemu ambientu*. Srebrenica je bila odprto mesto, za raziskovanje njene urbanistične podobe pa so viri zelo skromni, tako pisni kot arheološki. Za Srebrenico se uporablja naziv “mercatum”, ki je vezan na trgovino, vendar naletimo tudi na oznako “civis” – mesto. Glede na razvito rudarstvo bi predvidevali, da so poleg rudarskih oken obstajale tudi peči za topljenje rude, mlini, hiše rudarjev in trgovcev; k temu je treba dodati še frančiškanski samostan s cerkvijo sv. Marije in trdnjavo Srebrenik. Razvoj trgovine se izraža v toponomastiki mesta. V virih se omenja “via del merchado”, to je cesta, ki je vodila na glavni mestni trg. V mestu sta bila tudi carinarnica in gostišče, kjer so se ustavljali potujoči trgovci ter lazaret za gobavce.

Mestna ureditev je bila podedovana od Sasov. Mestni svet je štel 12 članov – purgarjev. Na čelu je bil knez, v času despotovine se omenja tudi vojvoda. Srebrenica je imela od vsega začetka kneza kot predstavnika vladarja. V prvi polovici 15. stol. so bili knezi ugledni Dubrovčani. Vojvoda je bil poveljnik trdnjave in upravnik oblasti. Od organov oblasti se omenjajo še cariniki, medtem ko so bili ostali pomožni organi oblasti zelo maloštevilni (npr. sluge). Že od 15. stoletja je imela Srebrenica svoj zakon, dejansko mestni statut, ni pa znano, kaj je urejal.

O materialni kulturi je ohranjen precej obsežen krog virov, ki sežejo na področje oblačenja (že omenjeni obrtniki), pri čemer ne smemo pozabiti na nakit. Pismenost je bila med trgovci zelo razvita, tudi večjezičnost in poleg latinice tudi uporaba cirilice.

Dubrovniški viri nam dajejo vpogled tudi v verske razmere. Dubrovčani so postali glavna opora vseh oblik utrjevanja in širjenja katoliške cerkvene organizacije v srbski in bosenski državi. V drugi polovici 14. stoletja se v Srebrenici začena dejavnost frančiškanov. Z volili so Dubrovčani zagotavljali materialno pomoč frančiškantom, kar je razvidno iz testamentov. Gradbena dela v frančiškanskem samostanu so opravljali primorski mojstri iz Dubrovnika. Obnavljali so križni hodnik, v cerkvi sv. Marije so bili vgrajeni elementi gotskega stila. O verskih razmerah in običajih pričajo ostanki pokopališč, od katerih so ohranjene nagrobne plošče. Opozarja pa avtorica, da so podatki iz dubrovniškega arhiva, ki pričajo o delovanju pravoslavne cerkve v Srebrenici zelo skromni.

S knjigo Desanke Kovačević Kojić smo dobili zelo jasen in pregleden vpogled v srednjeveško preteklost Srebrenice, ki se je razvila v cvetoče mesto. S prihodom pod turško oblast v drugi polovici 15. stoletja je Srebrenica izgubila status pomembnega rudarskega mesta. Tragična pa je njena usoda po razpadu Jugoslavije leta 1991.

V prilogi je dodan podroben spisek dubrovniškega plemstva in pučanov v Srebrenici od 1415 do 1434.

Knjigo zaključuje pregled uporabljenih virov in literature, spisek ilustracij, obsežen povzetek v angleškem in francoskem jeziku ter register osebnih, krajevnih

in stvarnih imen.

Ignacij Voje